ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://doi.org/10.7220/2351-6561.41

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

OIKOS

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2026 Nr. 1 (41)

OIKOS 2026 Nr. 1 (41)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Dalia KUIZINIENĖ, vyriausioji redaktorė
(Vytauto Didžiojo universitetas)
Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
(Vytauto Didžiojo universitetas)
Kristīne BEĶERE
(Latvijos universitetas)
Ingrida DAČIOLIENĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas)
Halina BERESNEVIČIŪTĖ-NOSÁLOVÁ
(Masaryko universitetas, Brno, Čekija)
Daiva DAPKUTĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas)
Beata KALĘBA
(Krokuvos Jogailaičių universitetas, Lenkija)
Violeta KELERTIENĖ
(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)
Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS
(Tenesio universitetas, JAV)
Violetta PARUTIS
(Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė)
Juozas SKIRIUS
(Vytauto Didžiojo universitetas)
Giedrius SUBAČIUS
(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Šio žurnalo numerio leidyba finansuojama privataus mecenato.

Mūsų svetainė internete
https://hdl.handle.net/20.500.12259/262298
https://ejournals.vdu.lt/index.php/OIKOS

Lietuvių išeivijos institutas
S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2026 /
Vytautas Magnus University, Lithuania, 2026
© Lietuvių išeivijos institutas, 2026 /
VMU Lithuanian Emigration Institute, 2026

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2026, nr. 1 (41)
ISSN 1822-5152 (spausdintas), ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://doi.org/10.7220/2351-6561.41.2

Diasporos istorija ir kultūra

Remigijus MISIŪNAS
Vilniaus universitetas

Kriminogeninė situacija JAV lietuvių bendruomenėje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje

Santrauka. Remiantis JAV lietuvių spauda, siekiama rekonstruoti, kaip susiformavo kriminogeninė situacija JAV lietuvių bendruomenėje XIX a. pab. – XX a. pr. ir konkrečiu laikotarpiu – JAV dalyvavimo Pirmajame pasauliniame kare metais. Analizės pagrindas – nusikalstamos veikos išeivių bendruomenėje jai formuojantis XIX a. pab. – XX a. pr. Iš išeivių spaudos surinkti duomenys rodo, kad nusikalstamumas išeivių bendruomenėje 1917–1918 m. mažai kuo skyrėsi nuo kitų metų. Užfiksuota žmogžudysčių, vagysčių, sukčiavimo atvejų, nelaimingų atsitikimų. Taip pat matomos nusikalstamų veikų, susijusių su pastangomis įvesti JAV prohibiciją, užuomazgos. Be to, kai kuriems nusikaltimams įtakos turėjo JAV dalyvavimas kare. Tiesa, už tyrimo ribų liko nusikaltimai, susiję su JAV kova su sabotažu ir pasipriešinimu jų dalyvavimui kare, nes tai – atskiro tyrimo reikalaujanti tema.

Raktažodžiai: JAV lietuvių spauda, išeiviai, nusikalstamumas, XIX a. pabaiga – XX a. pradžia, Pirmasis pasaulinis karas, 1917–1918 m.

Įvadas

XIX a. antroje pusėje pradėjus formuotis išeivių bendruomenei JAV, sykiu iki XX a. pradžios išryškėjo ir jos kriminogeninės situacijos bruožai, nemaža dalimi nulemti gyvenimo būdo. Nors neturime nuodugnesnių šios situacijos JAV lietuvių bendruomenėje tyrimų, vienokie ar kitokie su ja susiję veiksniai paminėti išeivijos istorijai skirtuose veikaluose

Copyright © 2026. Remigijus Misiūnas. Published by Vytautas Magnus University, Lithuania. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY-SA 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

(Antano Miluko knygose, Stasio Michelsono, Antano Kučo darbuose, Alfonso Eidinto knygoje „Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais“[1] ir kitur).

Pirmas veiksnys yra tai, kad lietuviai, kaip ir kitų Rytų Europos tautų išeiviai, buvo atsidūrę JAV socialinės piramidės apačioje ir absoliučią jų daugumą sudarė sunkiu fiziniu darbu besivertę asmenys, kurie jautėsi gyvenantys užribyje ir turintys patys savimi pasirūpinti. Antras veiksnys – dažnai spaudoje minimas masinis išeivių girtavimas, neretai buvęs būdingas ne tik vyrams, bet ir moterims. Trečias veiksnys – visai kitoks gyvenimo nei Lietuvoje būdas, neretai kaltintas iš jos atsineštų moralinių normų ištrynimu.

Šie bruožai minėti ir išeivių spaudoje, rašant apie vienokius ar kitokius lietuvių nusikaltimus. Išeivių spaudos publikacijomis grindžiamas ir šis straipsnis, kuriame siekiama, remiantis atkurta iki XX a. pradžios lietuvių bendruomenėje susiformavusia kriminogenine situacija, išanalizuoti, kokia ji buvo JAV dalyvaujant Pirmajame pasauliniame kare. Toks siekis nulėmė chronologines straipsnio tyrimo ribas – nuo 1917 m. pavasario, kai JAV įsijungė į karą, iki 1918 m. rudens, kai jis baigėsi lapkričio 11 d. paliaubomis. Tyrimo pagrindu tapo išeivių spaudos publikacijos; tiesa, joje nerasime to, ką įprasta vadinti kriminaline kronika. Pranešimai apie nusikaltimus dažniausiai patekdavo į naujienų iš kolonijų skiltis arba buvo publikuojami kaip atskiri straipsniai. Jie rinkti iš 11-kos visų krypčių to meto išeivių laikraščių: „Lietuvos“, „Vienybės lietuvninkų“, „Amerikos lietuvio“, „Vilties“, „Darbininkų balso“, „Garso“, „Draugo“, „Naujienų“, „Keleivio“ ir besistengusių prisitaikyti prie visų skaitytojų skonio „Kataliko“ ir „Saulės“.

Kriminogeninės situacijos susiformavimas JAV lietuvių bendruomenėje

XIX a. antroje pusėje į JAV plūstelėję lietuviai veikiai įsitikino patekę į, kaip vėliau įprato vadinti, „laisvą kantrę“. Bet ne vienas tą laisvę suprato ir kaip įstatymų nepaisymą, juolab kad ne vienas atvyko su vienokia ar kitokia kriminaline patirtimi. Pradiniame išeivijos etape (iki 1904 m.) matome, kaip sparčiai radosi tai, kas spaudoje įprasta vadinti kriminaline kronika, pradedant sunkiais nusikaltimais, tokiais kaip žmogžudystės. Iki 1904 m. kiek daugiau nei 30 lietuvių tapo daugiausia savo tautiečių aukomis, pradedant 1892 m. lapkričio 17 d. Bostone Jono Kasperos ir Teofilio Semskio nužudytu Ignu Valaišta. Nužudymo priežastimi tapo alkoholis[2], o vieta – *saliūnas*, kaip ir dar mažiausiai penkių žmogžudysčių atvejais. Gėrimas prie žudynių nuvesdavo ir vestuvėse (apskritai jos išeivijoje buvo rizikingesni renginiai – retos praeidavo be kraujo praliejimo, juolab kad svečiai į jas atsinešdavo ir ginklų: pavyzdžiui, vestuvėse, vykusiose 1896 m. Voterburyje, Juozo Poleikio namuose kažkoks girtas *latras*, ėmęs šaudyti iš revolverio, pataikė šeimininkui į

1 Milukas, Antanas, *Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje (1868–1900): iš kun. A. Miluko paskaitų*. Philadelphia: „Žvaigždės“ spauda, 1938; *Amerikos lietuvių istorija*, red. Antanas Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971; Fainhauz, David, *Lithuanians in the USA: Aspects of Ethnic Identity*. Chicago: Lithuanian Library Press, 1991; *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė Stasys Michelsonas. Boston: Keleivis, 1961; Eidintas, Alfonsas, *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021.

2 „Isz lietuviszku dirvu Amerikoje“, *Vienybė lietuvninkų*, 1892 lapkričio 29, nr. 48, p. 576.

krūtinę, ir šis mirė, prasikankinęs 10 valandų[3]). Mirčių neišvengta ir švenčiant krikštynas bei Velykas.

Būta nužudymų iš keršto dėl apgavysčių ar skolų, žmogžudystėmis virsdavo ir mėginimai apiplėšti, pasitaikė nužudymų šachtose, žudyta ir dėl moterų. Pavyzdžiui, plačiai nuskambėjo angliakasio Andriaus Jakščio istorija Vilks Baryje: jį šachtoje nušovė žmonos Onos meilužiu tapęs nuomininkas Antanas Žemaitis ir užvertė lavoną anglimis, mėgindamas sukurti nelaimingo atsitikimo įspūdį. Tačiau lavoną plovusiam *graboriui* Senevičiui kilo įtarimų, ir jis pasidalijo jais su meru ir policija, o vėliau gydytojas Varnagiris rado šautinių žaizdų. Našlė ir meilužis buvo suimti. Nežinia, kaip viskas baigėsi O. Jakštienei, bet A. Žemaitis pripažintas kaltu dėl pirmojo laipsnio žmogžudystės ir nuteistas pakarti.[4] Vis dėlto panašu, kad daugeliu atvejų bausmės už dažniausiai buitines žmogžudystes nebuvo labai sunkios: pavyzdžiui, kažkokį Naviką nužudęs J. Žukauskinas atkalėjo trejus su puse metų ir 1894 m. išėjo į laisvę.[5]

Dauguma šių žmogžudysčių išaiškintos, kaip sakoma, sekant karštais pėdsakais, bet būta ir išimčių. Pavyzdžiui, 1896 m. Skrantone po geležinkelio tiltu užtiktas Juozo Mickaus kūnas, policija kaip įtariamuosius suėmė du lietuvius, bet paleido neradusi liudininkų. Prireikė ketverių metų, kol į teismo suolą sėdo Antano Mieškausko įskųstas Simas Norušis. Pasirodo, S. Norušis su velioniu jo mirties naktį gėrė, o nužudęs nugabeno po tiltu, kad atrodytų, jog auką suvažinėjo traukinys.[6]

Kalbant prie bausmes reikia paminėti, kad paprastai pirmojo laipsnio žmogžudyste būdavo pripažįstami atvejai, kai lietuviai tapdavo gaujų aukomis. Beje, lietuviai, kaip ir kitų tautų imigrantai, būrėsi į savo gaujas, o šios kartais nesirinkdavo aukų pagal tautybę. Pavyzdžiui, 1896 m. keturi italai mirtinai pašovė ir peiliais subadė 24 m. Juozą Žukauską, jo 70 m. motiną ir 23 m. Juozą Labanauską. Nusikaltėlius suėmus ir prieš išvežant į kalėjimą lietuviai ir lenkai bandė juos atimti ir pakarti, bet policija neleido.[7] Dar vienas paminėtinas įvykis nutiko 1900 m. Čikagoje: lenkų gauja užpuolė porą savo tautiečių ir pasipriešino atskubėjusiems policininkams, tarp kurių buvo ir vienas pirmųjų lietuvių policininkų JAV K. Andriušis (beje, prieš tai išteisintas už žudiko nušovimą ir dar pagirtas už gerą pareigų vykdymą). Per grumtynes jis partrenktas ant žemės, „baisiai suteriotas“ ir neišgyveno.[8]

Beje, bene pirmoji plačiai pagarsėjusi lietuvių gauja buvo Petro Veselkos, surinkta apie 1896 m. Vilks Baryje. Jos vadeiva kriminalinę karjerą pradėjo dar Lietuvoje, iš kurios spruko iškilus grėsmei būti suimtam po to, kai jo įsakymu meilužė nunuodijo jo nėščią žmoną. Gauja daugiausia vertėsi plėšikavimu, bet jos veikla nutrūko, kai P. Veselka nužudė Juozą Krupavičių. 1896 m. gruodį jis nuteistas pakarti, bet bausmė įvykdyta tik 1897 m. liepos 22 d.[9]

3 „Isz lietuviszku dirvu Amerikoje“, *Vienybė lietuvninkų*, 1896 birželio 30, nr. 27, p. 323.

4 „Isz Amerikos“, *Saulė*, 1896 vasario 12, nr. 7, p. 1.

5 „Nedorumas nekuriu lietuwiu“, *Garsas*, 1894 liepos 20.

6 „Korespondencijos“, *Katalikas*, 1900 spalio 18, nr. 42, p. 2.

7 „Isz Senandorio“, *Saulė*, 1896 balandžio 16, nr. 16, p. 1.

8 „Palicmonas lietuvis, Kazimieras Andriuszis, liauperių mirtinai sužeistas“, *Katalikas*, 1900 rugsėjo 13, nr. 37, p. 3.

9 Mužikėlis, „Myris lietuvio ant kartuvių“, *Vienybė lietuvninkų*, 1897 liepos 27, nr. 30, p. 356–357.

Ši byla patraukė amerikiečių spaudos dėmesį. Bet ne tik ji – kita byla, apie kurią rašyta ne tik Pensilvanijos, bet ir Niujorko spaudoje, buvo susijusi su Šenandoa apylinkėse veikusių „dzūkų“ ir „paprieniokų“ gaujų karu ir tapo pretekstu ne tik prisiminti 1876 m. sutriuškintą valstijoje siaubą kėlusią Molly Maguires draugiją, bet ir pagarsinti, kad ją pakeitė gausybė naujų imigrantų iš Rytų Europos gaujų – tikri naktiniai žudikai, laikę baimėje angliakasių gyvenvietes. Remiantis spauda, jų sąskaitoje buvo ne viena neišaiškinta žmogžudystė, juolab kad liudininkų niekada neatsirasdavo, o gaujos rūpinosi savigyna: buvo gerai organizuotos, nariai gindavo vienas kitą nelaimės atveju, iš mokesčių sudarydavo kasą, naudotą advokatams samdyti (teigta, kad už įstojimą į „paprieniokus“ reikėjo mokėti 8 dol.[10]); be to, gaujos nusižengdavo įstatymams, jų nariai savaitgaliais girtuokliaudavo, aplink juos, anot spaudos, bujojo *speakeasy*, t. y. slaptos *karčiamos*, kurių savininkai žinojo, kad visada atsiras liudininkų, prisieksiančių, jog jie nenusižengė įstatymams.

Kai kurie gaujų nariai buvo ginkluoti, bet mėgstamiausias jų ginklas buvo ne revolveris, o „ypatingo būdo“ peilis su maždaug 8 colių geležte, patogia rankena ir spyruokle, neleisdavusia geležtei susilenkti. Jis būdavo paleidžiamas į darbą net per mažiausią kivirčą, ir vietos teismams veiklos netrūko: remiantis spauda, 90 proc. bylų buvo susijusios su abiejų minėtų gaujų darbeliais ir dažniausiai – užpuolimais ketinant nužudyti; teisėjų darbą sunkino tai, kad suimtieji nemokėjo angliškai ir reikalaudavo vertėjų.[11]

Vis dėlto vienas kartas nemelavo: 1899 m. rugsėjo 24-osios pavakarę keli „paprieniokai“ žiauriai nužudė su „dzūkais“ sietą Juozą Rutkauską jo namų kieme ir galop po tyrimo į teisiamųjų suolą sėdo aštuoni gaujos nariai. Po ilgo bylinėjimosi vienas – R. Bubnys – pripažintas kaltu dėl pirmojo laipsnio žmogžudystės ir nuteistas pakarti[12], dar vienas – „paprieniokų“ vadas Andrius Kuras – kaltu dėl antrojo laipsnio žmogžudystės, o kiti – dėl trečiojo[13]. Nežinia, kokios bausmės jiems skirtos, bet 1903 m. dauguma nuteistųjų išėjo iš Potsvilio kalėjimo, tebekartodami esą nekalti, girdi, „aplinkui būdami“, nematė, kas nužudė, net tvirtino, kad ir kaltintojai po laiko pripažino klydę. Palikdami kalėjimą jie dėkojo visiems, kas kalinimo laiką jų „dvasią gaivino“, siųsdami laikraščių bei knygų, ir pridūrė, kad daug aukų atsiuntė laikraščiai „Vienybė lietuvninkų“ ir „Lietuva“, o jie iš gautų 128 knygų (dėl kurių jiems „laikas pasitrumpino ir protas labiau išsilavino“) įsteigė kalėjime lietuvišką biblioteką, paliktą kitiems kaliniams lietuviams[14], kurių čia tuo metu nestokota.

Beje, ne visos aukos sulaukdavo teisingo atlygio: 1898 m. rudenį Juozas Račkauskas ir septyni jo sėbrai išteisinti dėl A. Ragelio nužudymo – esą nužudė gindamasis ir pats buvo supjaustytas. Lietuvių spauda garsino, jog vietinė valdžia nenorėjo kištis į ateivių reikalus ir žudikus paleido, kad galėtų „purvais drėbti ant ateivių už negerus jų pasielgimus. Visai kitokia prova butu buvusi, jeigu Raczkauckas butų kokį angliką nudūręs.“[15]

Būta ir kitokių sunkių nusikaltimų atvejų: išprievartavimų, reketo, kitąsyk lydimo nepaklususių aukų namų sprogdinimų, laimei, ne tiek daug kaip, pavyzdžiui, vagysčių ar

10 „Korespondencijos“, *Viltis*, 1899 spalio 14.

11 „Pennsylvanijoj terrorizmas: atgaivinimas „Mollie Maguireism'o“, *Viltis*, 1899 gruodžio 4.

12 „Bubnis apsodintas ant pakorimo“, *Saulė*, 1900 liepos 3, nr. 53, p. 1.

13 „Kalti už žudinsta Juozo Rutkaucko“, *Saulė*, 1900 gegužės 29, nr. 43, p. 1.

14 „Atsišaukimas“, *Lietuva*, 1903 lapkričio 13, nr. 46, p. 3.

15 „Isz Amerikos“, *Vienybė lietuvninkų*, 1898 spalio 5, nr. 40, p. 475.

sukčiavimo atvejų. Ne veltui dar 1889 m. kun. J. Juodišius stebėjosi, kad lietuviai niekur neapsieina be kokio sukčiaus, kuriam kaip „akli duodasi sawe už nosies wadžiotie“[16] (beje, ir pats sykį nuo jų nukentėjo). Mėgino laimę išeiviai ir padirbinėdami pinigus: vienas lietuvis 1903 m. sėdo pusantrų metų už 10 dol. banknotų padirbinėjimą.[17] Tikra rykšte išeiviams tapo kai kurie banko paslaugomis besivertę tautiečiai, pradedant „Bostono lietuviško laikraščio“ leidėju Zdanavičiumi, 1896 m. pabėgusiu su lietuvių ir lenkų pinigais.[18] Tačiau jį ir kitus aplenkė Plimuto verslininkas Antanas Pajaujis, 1897 m. birželį pasprukęs su keliasdešimt tūkstančių dolerių ir palikęs šeimą.[19] Tiesa, buvo tokių, kurie ne bėgo, o pasirinko mirtį: 1898 m. gegužės 9 d. Mahanoi Sityje nusišovė verslininkas, Susivienijimo lietuvių Amerikoje ir Tėvynės mylėtojų draugijos iždininkas Juozas Miliauskas, pragaišinęs abiejų organizacijų pinigus.[20]

Nors laikui bėgant lietuviai ėmė laikyti pinigus amerikiečių bankuose, paštuose ir firmose, vis dėlto ne kartą nudegė ir čia. Taip 1899 m. Čikagoje prapuolė žydas Koperlis, pas kurį nemažai lietuvių buvo pasidėję kas kelis šimtus, kas keliolika šimtų dolerių.[21] Neatsilaikyta ir prieš finansinių piramidžių viliones: 1904 m. Šenandoa dvi amerikiečių firmos surinko iš gyventojų 50 000 dol., žadėdamos 3–4 proc. palūkanas kas savaitę. Metus tesėjo, tad įnešusieji pirmieji atsiėmė kone visus pinigus, o susigundžiusieji vėliau, firmoms išnykus, liko be nieko.[22]

Spaudoje išeiviai vis būdavo perspėjami saugotis kitataučių sukčių, pavyzdžiui, prekeivių netikrais aukso gaminiais, bet buvo „perėmusiųjų“ šią patirtį. Pavyzdžiui, vienu metu spaudoje plačiai reklamavosi parduotuvė „Kelpsz ir Noreika“ Čikagoje, bet veikiai paaiškėjo, kad ji siuntė pirkėjams padirbtus gaminius, o vėliau, gavę pinigų, ir visai nebesivargino nieko siųsti.[23]

Kalbant apie kitas „perimtas“ patirtis, dar galima paminėti medicininės paslaugas. Iš vienos pusės, įvairūs šarlatanai (net ir burtininkai) bei asmenys, nusipirkę gydytojo diplomą (tai nebuvo sunku, nes, pavyzdžiui, Ilinojaus valstijos įstatymai leido bet kam steigti koledžą arba universitetą, net veikė universitetai be dėstytojų ir studentų, gyvenę iš prekybos diplomais, o kai kurie kiti turėjo dėstytojų su tokiais pat nusipirktais diplomais[24]), žiūrėjo į išeivius kaip į lengvą grobį ir negailėjo pinigų reklamai jų spaudoje. Iš jų galima paminėti „lietuvišką daktarą“ Leonardą Landesą – neva garsų „vyriškų ir moteriškų“ ligų gydytoją, baigusį Niujorko universitetą ir besistažavusį Vienoje, Berlyne, Londone ir kitur. Jis skelbė gydantis plaučius, vidurius, nuo galvos skausmo, alpimo, skausmų, žaizdas, nuo įvairių „moteriškų ligų“ ir nevaisingumo, o gydydamas nuo kai kurių ligų naudojo net „elektrinį prietaisą“. L. Landesas garantavo, kad per kelias dienas išgydys nuo įsisenėjusių

16 Juodišius, J., „Ner uszkampio, kur welnes sawo uodesros ne inkisztu“, *Saulė*, 1889 liepos 25, nr. 52, p. 3.

17 „Isz lietuviszku dirvu Amerikoje“, *Vienybė lietuvninkų*, 1903 gegužės 13, nr. 19, p. 227–228.

18 „Lietuviai Amerikoj“, *Lietuva*, 1896 kovo 14, nr. 11, p. 3.

19 „Isz lietuviszku dirvu Amerikoje“, *Vienybė lietuvninkų*, 1897 liepos 13, nr. 28, p. 333.

20 „Kas kaltas, jeigu wieszus pinigus nudeda kasieriai?“, *Lietuva*, 1898 birželio 17, nr. 24, p. 2.

21 „Antras Koperlis“, *Vienybė lietuvninkų*, 1899 liepos 5, nr. 27, p. 324.

22 „Žinutės“, *Darbininkų viltis*, 1904 birželio 25.

23 [Pranešimas], *Saulė*, 1899 lapkričio 14, nr. 91, p. 4.

24 „Netikri daktarai“, *Viltis*, 1899 sausio 21.

ligų, žarnų uždegimo, „išdžiūvimo pieno, lūpų, nosies, akių, ausų skausmo, pajėgų patrotijimo“, maža to, dar laikė „paslaptyje slaptingas ligas“. Pacientus nemokamai konsultavo laiškais: šie turėjo aprašyti savo ligą, o jis atsiųsdavo gydyti reikalingų vaistų mainais į kliento dolerį.[25]

Išeiviai savo ruožtu buvo šiek tiek „kuklesni“: pora vaistininkų XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje garsinosi prekiaują „stebuklingomis gyduolėmis“ ir ne mažiau efektyvia „trajanka“. Vienas iš jų – J. Kaziūnas – tenkinosi savo vaistine Šenandoa, o kitas – plimutiškis Albertas Groblevskis – dar siuntinėjo po miestus agentus su „stebuklingomis gyduolėmis“[26]. Tiesa, abu intensyviai prekiavo paštu, tad, skirtingai nuo daugumos išeivių verslininkų, negailėjo lėšų reklamai. Be reklaminių skelbimų, dažnai dėjo į spaudą padėkos laiškus už jų „gyduoles“ bei „trajankas“[27] ir darė nuolaidų akcijas. Pavyzdžiui, J. Kaziūnas jas teisino siekiu, kad kuo daugiau žmonių išmėgintų jo „trajanką“: „Baksuka Trajankos 25 centai; Trajankos Laxative tabletes 25 c. ira labai gera liekarsta del suwalnimo widuriu, galwos skaudėjimo ir wisu kitu widujiniu ligu; baksuka proszku no galwos skaudėjimo 25 centai.“ O dar, esą, saugojo nuo įvairių ligų: gumbo, galvos skaudėjimo, vidurių užkietėjimo ir kitų, ir, atsiuntus 60 ct, buvo galima gauti 75 ct vertės šio gėrio.[28]

Vis dėlto veiklos mastu juos pralenkė J. Brundza. Savo karjerą jis pradėjo prekiaudamas Pensilvanijoje kryžiaus, ant kurio buvo „nukryžiuotas“ Kristus, nuoplaišomis ir vinimis, bet, vieno kunigo demaskuotas, rado naują veiklos barą – amžinai paklausių vaistų nuo plikimo tiek vyrams, tiek moterims gamybą bei prekybą – ir dar tokių, kurie ne tik ataugindavo plaukus, bet ir grąžindavo jų spalvą bei malšino galvos skausmus.[29] Kad reklama skambėtų įtikimiau, pasivadino daktaru, bet veikiai nusprendė, kad neverta kuklintis, ir tapo profesoriumi bei gyrėsi, kad pavartojusieji jo priemonės „laimingi per laikraszczius ir laiszkus iszreiszke szirdingas padekawones“[30]. Tiesa, dėl visko pikto J. Brunzda apsidraudė, esą, jo vaistas padeda tik jei plaukai iškrito neseniai ir jei šeimoje nebuvo plikių.[31]

Tačiau J. Brundzai vieno stebuklo buvo maža: jis ėmė skelbti, kad jo „krautuvėje“ Niujorke buvo galima gauti „wisokiu giduolu kaip tai: szaknu no skaudėjimo galvos, dantų, gumbo, drugio, galimo kaulu ir ligu usztikrecziamu. Szios giduoles pareina isz Europos no garsingu gidintoju“[32]. Maža to, „krautuvė“ kaipmat virto pirmąja plaukų atauginimo „gydykla“[33], teikusia paslaugas su sėkmės garantija vietoje ir paštu, o veikiai – ir nuo visų ligų, ir dar „už diką“, tereikėjo laiške „aiszkei“[34] aprašyti savo ligą. Beje, norėdamas plačiau paskleisti žinią apie savo paslaugas, 1898 m. J. Brundza surengė reklaminį turą po

25 „Daktaras Leonard Landes“, *Saulė*, 1900 kovo 16, nr. 22, p. 1.

26 „Sergantiem vyrams“, *Vienybė lietuvninkų*, 1899 gegužės 3, nr. 18.

27 [Skelbimas], *Saulė*, 1900 sausio 5, nr. 2, p. 4.

28 „Labai pigei“, *Saulė*, 1902 liepos 22, nr. 58, p. 1.

29 „D-ro Brundzos naujas iszradimas ant sudrutinimo plauku“, *Viltis*, 1899 kovo 25.

30 „STEBUKLAS!“, *Saulė*, 1899 gruodžio 5, nr. 97, p. 4.

31 „DIKAI!“, *Saulė*, 1899 rugpjūčio 8, nr. 72, p. 1.

32 „Naujas iszradimas del plauku!“, *Saulė*, 1899 liepos 7, nr. 54, p. 4.

33 „STEBUKLAS!“, *Saulė*, 1899 gruodžio 5, nr. 97, p. 4.

34 „Naujas iszradimas del plauku!“, *Saulė*, 1899 liepos 7, nr. 54, p. 4.

Pensilvanijos lietuvių kolonijas[35], o kad nekiltų įtarimas, kaip vienas žmogus tiek daug spėja, J. Brundza ir šiuo atveju apsidraudė: spaudoje ėmė mirgėti „The J. M. Brundza Co“, žadėjusi „roda ir giduoles“ nuo „reumatizmo, drugio, kosulio, papuczku no weido plauku nusilpimo, užsikrecziamu ir wisokiu ligu“, tereikia atsiųsti ligų simptomų aprašymus ir bus išganyti[36] nemokamai (neskaitant mokesčio už vaistus). Tokia jo veikla tęsėsi ne tik tarp lietuvių, bet ir tarp kitų Rytų Europos tautų išeivių iki 1913 m., kol ją nutraukė Niujorko policija.

Tradiciškai į laikraščių kriminalinę kroniką patenka ir informacija apie savižudybes, stichinių nelaimių ir nelaimingų atsitikimų aukas. Šiuo atveju kalbama apie neretas avarijų šachtose aukas, taip pat žuvusiuosius eismo įvykių metu (pradžioje geležinkeliuose, vėliau, atsiradus automobilių, – autoavarijų metu).

Kriminogeninė situacija 1917–1918 m.

Aptarta kriminogeninė situacija daugelį metų mažai kito, nebent ją šiek tiek paveikdavo tuometė padėtis JAV. Kaip to pavyzdį galima pasitelkti 1917–1918 metus. Iš pirmo žvilgsnio jie netapo išimtimi. Išeivių spaudoje ir tais metais buvo minimi žuvusieji šachtose, nelaimingų, skaudžių atsitikimų aukos: pavyzdžiui, šešiamečiai Julė Staniūtė ir Juozas Koski'is, išėjus berniuko mamai, rado revolverį ir su juo žaidė, mergaitė netyčia iššovė, kulka perėjo berniukui per ranką ir pataikė į vidurius, bet nugabenus į ligoninę jis neišgyveno.[37]

Skelbta apie nukentėjusiuosius katastrofų metu. Pavyzdžiui, 1918 m. vieną liepos naktį Ilinojaus upėje nuskendo ekskursinis laivas „Columbia“, žuvo apie 150 žmonių, dauguma jų neteko gyvybės įstrigę šokių salėje[38]; rugpjūčio pradžioje prekinis traukinys sutraiškė į miestą su piknikautojais grįžusį „gatvėkarį“, 27 buvo sužeisti, 5 žuvo, tarp jų motina ir sūnus Šeštokai[39]; rugsėjį Kensingtone nuo garvežio atsijungę 8 vagonai sutraiškė per bėgius važiavusį sausakimšą tramvajų, žuvo 5 keleiviai, 37 sužeisti, įskaitant 6 lietuvius[40]. Beje, įsijungimas į karą atnešė dar vienos rūšies nelaimių – sprogimų karo pramonės ir į karo poreikius perorientuotose gamyklose: pavyzdžiui, vienoje tokioje gamykloje – Čikagos „Cold Storame“ – nugriaudėjus sprogimui, tarp daugybės sužeistųjų buvo keli lietuviai.[41]

Nemažai nelaimių atnešė automobiliai. Pavyzdžiui, 1918 m. 4 lietuviai sužeisti Čikagoje, jų automobiliui susidūrus su priemiestiniu traukiniu[42]; tais pačiais metais Louelyje broliai Dzedulioniai ir seserys Bujutės važinėjosi naktį, ir, prasilenkdamas su kitu automobiliu, vairavęs A. Dzedulionis staigiai pasuko vairą ir rėžėsi į medį. Gale sėdėjęs jo brolis žuvo, o

35 „Žines del lietuwiu“, *Saulė*, 1898 lapkričio 22, nr. 93, p. 1.

36 „Radikaliszkas iszgidimas“, *Saulė*, 1902 lapkričio 18, nr. 92, p. 4.

37 „Mergaitė pašovė vaiką“, *Amerikos lietuvis*, 1918 birželio 20, nr. 25, p. 2.

38 „Laivas sulužo; 150 žmones žuvo“, *Naujienos*, 1918 liepos 8, nr. 159, p. 1.

39 „Penki žmonės užmušti“, *Naujienos*, 1918 rugpjūčio 3, nr. 182, p. 7.

40 „Nelaimė Kensingtone“, *Naujienos*, 1918 rugsėjo 16, nr. 218, p. 4.

41 „Expliozija šaldykloj“, *Lietuva*, 1918 gegužės 3, nr. 18, p. 7.

42 „West Pullman“, *Naujienos*, 1918 sausio 8, nr. 6, p. 4.

viena iš Bujučių buvo sunkiai sužeista, antroji, sėdėjusi šalia vairuotojo, liko sveika, kaip ir vairuotojas, bet šis suimtas.[43] Nukentėdavo ir prie vairo drįsusios sėsti moterys: Čikagoje iš šermenų važiuojant Kučinskienei, į jos automobilį įsirėžė kitas, užstūmė jos automobilį ant šaligatvio, ir moteris suvažinėjo žaidusius du trejų ir ketverių metų vaikus.[44] Beje, dėl automobilių lietuviškuose rajonuose atsirado pavojingų vietų, tokių kaip Čikagos 33-iosios ir Halstedų gatvių kampas dėl jų siaurumo ir didelio judėjimo. Anot amžininkų, lietuviai apskritai buvo „baisiai neatsargus, lėkdami pro šitą kampą ir abelnai lėkdami 33-čia gatvė, greičiau negu sveikas protas pavelija“. Sykį čia į autobusą, vežusį lietuvius iš pikniko, trenkėsi tramvajus, ir per stebuklą tik keli išsisuko sužeisti.[45]

Asmenys, neturintys automobilio, bet jautę poreikį pavažinėti, pasirinkdavo įprastą būdą: kartą Klivlande naktį keli jauni lietuviai pavogė automobilį, bet važiuojant baigėsi benzinas, tad jie įsilaužė į pirmą pasitaikiusį sandėlį. Kažkas iškvietė policiją. Lietuvaičiai bandė sprukti, bet keli buvo pašauti, o vienas, šokęs per tvorą ir už jos užsikabinęs, – mirtinai.[46] Beje, laikraščio „Naujienos“ garaže du plėšikai taip pat ieškojo benzino, bet radus jis sprogo, tad plėšikai spruko. Vieno iš jų rūbai užsidegė, ir jis ėmė šauktis pagalbos; iškviesta policija abu suėmė.[47] Išradingumą ir kojų greitumą Čikagoje pademonstravo gydytojas Kazys Drangelis: pamatęs, kad jo automobiliu nuvažiavo kažkoks vyriškis, sugebėjo bėgte pasivyti. Paklausus, ką išdarinėja, vyriškis, sėdėjęs prie vairo, parodė detektyvo ženklelį ir pasiskundė, kad prastai išmano mašinas. Gydytojas pasisiūlė parodyti, kaip vairuoti, ir nugabeno detektyvą į policijos skyrių. Paaiškėjo, kad tai – tikrai policininkas iš kitos miesto dalies. Iškilus klausimui, kokiu pagrindu jis nuvarė mašiną, byla perduota „aukščiau“[48].

Spaudoje paminėtas ne vienas nusikaltimas, kurį vykdant vienaip ar kitaip figūravo alkoholis. Pavyzdžiui, už 1 040 dol. vagystę iš girto tautiečio Spring Valyje suimtas Maikas Slavinskas kalėjime pasikorė[49]; taip pat gyvenimą baigė ir už girtuokliavimą bei muštynes suimtas Stasys Bubelevičius (jo broliai pasamdė advokatą ir gydytoją išsiaiškinti, ar tikrai pats nusižudė)[50]. Bridžporte M. G., prakeikęs sunkų gyvenimą (dirbti nenorėjo, o gėrimui pinigų reikėjo), nutarė nuo jo išvaduoti save ir žmoną – būdamas girtas, norėjo pirmiau nužudyti sutuoktinę, bet ji pabėgo. Tada M. G. išgėrė žiurknuodžių, bet dar ilgai kankinosi ir šaukėsi pagalbos. Tik kai naktį į jo riksmus pagaliau sureagavo kažkoks prekybininkas, buvo per vėlu – ligoninėje mirė.[51] Neatlaikęs žmonos pabėgimo ir išmaukęs „ant drąsos“, Jonas S. iš Montelo atsisuko dujas, bet jas užuodę kaimynai iškvietė policiją ir ji rado Joną pusgyvį, o kadangi ligoninės buvo perpildytos sergančiaisiais gripu, išvežė į artimiausią kareivių stovyklą.[52]

43 „Amerikos lietuvių judėjimas“, *Keleivis*, 1918 gegužės 8, nr. 19, p. 3.

44 „Vietines žinios“, *Lietuva*, 1918 birželio 28, nr. 26, p. 8.

45 „Vietines žinios“, *Lietuva*, 1918 rugpjūčio 16, nr. 33, p. 8.

46 „Lietuviai Amerikoje“, *Amerikos lietuvis*, 1917 birželio 21, nr. 25, p. 5.

47 „Įsilaužimas į Naujienų garažą“, *Naujienos*, 1918 rugpjūčio 28, nr. 203, p. 4.

48 „Vietines žinios“, *Lietuva*, 1917 spalio 5, nr. 40, p. 8.

49 „Lietuvis katalikas pavogė $1,040 ir uždarytas kalėjiman pasidarė sau galą“, *Keleivis*, 1918 sausio 2, nr. 1, p. 2.

50 „Lietuvis pasikorė“, *Amerikos lietuvis*, 1917 rugpjūčio 16, nr. 33, p. 7.

51 „Amerikos lietuvių judėjimas“, *Keleivis*, 1918 balandžio 17, nr. 16, p. 3.

52 „Amerikos lietuvių judėjimas“, *Keleivis*, 1917 spalio 10, nr. 41, p. 5.

Tiesa, kalbant apie alkoholį, pakeliui į visuotinę prohibiciją JAV ji buvo įvedama tam tikrose valstijose bei vietovėse ir kartino nemažos dalies lietuvių gyvenimą bei „vertė“ pažeidinėti įstatymą. Pavyzdžiui, Vakarų Virdžinijai tapus „sausa“ valstija, čia gyvenęs Jonas Banaitis atsigabeno degtinės Verbų savaitgaliui iš kaimyninės, dar „šlapios“ valstijos ir gėrė su kaimynais, kol susibarė ir kalvis P. Gaušis smogė jam geležiniu kaltu į galvą. Dar vienas kaimynas trenkė buteliu, ir J. Banaitis ligoninėje mirė.[53] Laimingiau baigėsi Ajovos gyventojui J. V.: iš gretimos valstijos atsivežtą alkoholį jis gėrė su „juodukėmis merginomis“, bet taip triukšmavo, kad atvyko policija ir juos suėmė, konfiskavo gėrimus ir dar teko sumokėti 30 dol. baudą.[54] Ohajuje gyvenęs lietuvis Mičigano valstijoje rado darbą, iš džiaugsmo namie išgėrė ir, važiuodamas į darbą, įsidėjo degtinės butelį, bet valstijų pasienyje traukinio konduktorius jį rado (konduktoriai už pagautą kontrabandininką gaudavo 3 dol.), lietuvį suėmė, nubaudė 40 dol. ir grąžino namo.[55] Prohibicija naudotasi ir suvedant sąskaitas: Lorenso tautinės parapijos nariai apkaltino katalikus parapijiečius juos įskundus, kad šventadieniais susirinkę savo parke geria alų ir sykį užgriuvusi policija konfiskavo alų bei sulaikė tris jį pilsčiusius asmenis.[56]

Karo metu užregistruota ir nesutarimų su kitataučiais. Pavyzdžiui, Ansonijoje lietuvis nugalabijo jo viščiukus pjovusią italo katę. Sykį su vaikais einant iš bažnyčios jam kelią pastojo italai ir taip prilupo, kad nežinia kaip būtų pasibaigę, jei nebūtų išgelbėję praeiviai.[57]

Tačiau ne visiems taip pasisekė. Spaudoje skelbta apie nužudytus lietuvius ir jų žudikus: spėjama, trenkiant kirviu į galvą 1918 m. Čikagoje užmuštas siuvyklos savininkas Konstantinas Matulis, prieš tai per pusmetį dukart apvogtas ir sulaukęs grasinimo nužudyti[58]; ten pat už S. Adomaičio nužudymą nuo metų iki gyvos galvos nuteisti Domininkas Rauskinas, Stanislovas Juodelis ir Juozas Šileika[59], o Kajetonas Baranauskas, kuriam smogė su juo susiginčijęs vokietis Johnas Shneidefas, krisdamas prasiskėlė galvą bei susilaužė nugarkaulį ir ligoninėje mirė[60]. 1917 m. spalį paskutiniuoju Pensilvanijoje pakartu žudiku (valstija perėjo prie mirties bausmės elektros kėdėje) galėjo tapti Martinas Leščiauskas – pabėgęs 1907 m., kai buvo nuteistas už žmogžudystę, ir vėl įkliuvęs, bet nuosprendis pakeistas į kalėjimą iki gyvos galvos.[61] Skaičiuoti ir mirtimi pasibaigę šeimyniniai konfliktai, pavyzdžiui, Bagaševičių. Vyras 1916 m. mėgino žudytis, bet žmona jį išgelbėjo. Pagijęs nuo jos pabėgo, bet žmona „pirko varantą“ ir vyrą pargabeno į Rokfordo kalėjimą. Teismas juos sutaikė, J. Bagaševičius pažadėjo „gražiai gyventi su savo šeimyna; vienok sutikimo vis nebuvo iki paskutinei valandai“: 1917 m. gruodžio 1 d. vyras nušovė žmoną, o paskui „prisidėjęs karabiną prie smakro paleido šūvį, taip kad visą galvą sudraskė“. Liko penki vaikai.[62]

53 „Korespondencijos“, *Naujienos*, 1918 sausio 11, nr. 9, p. 3.

54 „Korespondencijos“, *Naujienos*, 1918 balandžio 19, nr. 93, p. 3.

55 „Amerikos lietuvių judėjimas“, *Keleivis*, 1918 liepos 10, nr. 28, p. 3.

56 „Amerikos lietuvių judėjimas“, *Keleivis*, 1917 spalio 10, nr. 41, p. 5.

57 „Amerikos lietuvių judėjimas“, *Keleivis*, 1917 rugsėjo 5, nr. 36, p. 3.

58 „Plėšikai nužudė lietuvį“, *Naujienos*, 1918 sausio 8, nr. 6, p. 1.

59 „Trys lietuviai nuteisti už žmogžudystę“, *Keleivis*, 1918 kovo 20, nr. 12, p. 1.

60 „Chicagos žinios“, *Naujienos*, 1918 sausio 9, nr. 7, p. 4.

61 „Isz lietuviszku kaimelių“, *Saulė*, 1917 spalio 26, nr. 88, p. 4.

62 „Korespondencijos“, *Naujienos*, 1917 gruodžio 8, nr. 292, p. 3.

Lietuvių žūdavo ir medžioklėse, pavyzdžiui, Vladas Malauskis, bet buvusieji su juo neprisipažino, kas šovė.[63]

Vis įkliūdavo lietuvių, kurie plėšikaudavo ir nesismulkindavo, ypač nusitaikydavo į prekinius traukinius. Voterberyje suimti *saliūninkas* Franas Padvaratis, Juozas Grabliauskas ir keli geležinkelio darbininkai, pavogę 30 viskio statinių (rasta tik 18)[64], Grand Rapidse – dvejus metus vagiliavę 5 lietuviai (pas juos rasta gėrybių už tūkstančius dolerių[65]), Bingamtone – keli socialistai už batų vagystes (remiantis spauda, jie nutarę, kad karo metu oda brangs, taigi, ir batai[66]). Šenandoa 4 paaugliai lietuviai nuo 14 iki 17 metų amžiaus pagauti už 400 dol. vertės prekių vagystę iš „American Express"[67]. Už plėšikavimą 18-kai metų nuteistas Vincas Herculis kalėjime išprotėjo ir buvo perkeltas į Skulkil Heiveno beprotnamį, iš jo paspruko. Esą, vadovybė, pastebėjusi, kad mėgo „čiupinėtis apie spynas", kelis kartus kratė jo kambarį ir vis rasdavo gelžgalių, iš kurių šis mėgino pasidaryti raktą, bet „beprotis" vis vien rado būdą pabėgti.[68] Apiplėšimo aukomis tapdavo išsigandusieji karo: pavyzdžiui, vienas Springfildo lietuvis iš baimės, kad pateks į armiją, išsiėmė iš banko 350 dol., *saliūne* pasigyrė, kad turi pinigų, ir draugai jį nusiviliojo į kažkokius „nešvarius namus, kuriuose gerokai girtuokliavo. Kuomet prablaivėjęs vaikinas pradėjo ieškoti savo pinigų, tai atrado tik 25 centus"[69].

Net karo metu įvairūs vikruoliai nesnaudė. Kolinsvilyje 1918 m. suimtas L. Brodavičius už vertimąsi medicinine praktika be leidimo ir apgavystes (neva rinko aukas beturčiams lietuviams šelpti, prisidengdamas išgalvotomis institucijomis ir suklastotais jų dokumentais); anot spaudos, JAV jis gyveno 25 metus ir kone visą tą laiką „gydytojavo"[70]. Tamakvoje 2 lietuviai įkliuvo už pinigų padirbinėjimą.[71] 1917 m. iš Čikagos su nemaža suma pinigų pabėgo Elijošiaus banko kasininkas Zigmas Zingeris (Zinkevičius) su žmona. Kai po ilgos medžioklės buvo pagautas Monrealyje, pas jį rasta 376 dol., dar apie 6 200 rublių jis išsiuntė į vieną Petrogrado banką. Socialistų spaudoje rašyta, kad jis priklausė vyčiams. Klerikalai to neginčijo, bet teigė, kad, esą, pagedo ėmęs skaityti socialistų spaudą.[72]

Reikia pažymėti, kad anuomet bankai lietuviams, ypač Čikagos, buvo skausminga tema. Mat 1916 m. bankrutavo keli privatūs lietuvių bankai, įskaitant didžiausius – Antano Olšausko „Lietuva" ir Jono M. Tananevičiaus „Katalikas", ir nusinešė šimtus tūkstančių lietuvių dolerių. Beje, A. Olšauskas iš paskutiniųjų stengėsi sumažinti klientų nuostolius, o J. M. Tananevičius vis išsisukinėjo ir didžiąją 1917 metų dalį bylinėjosi, kol galop aukštesnysis teismas atmetė jo prašymą panaikinti trejų metų bausmę.[73]

63 „Baravia. Ill.", *Naujienos*, 1918 rugsėjo 6, nr. 210, p. 3.

64 „Vyčiai pavogė 30 bačkų degtinės", *Keleivis*, 1918 spalio 30, nr. 44, p. 5.

65 „Suareštuota penki lietuviai", *Draugas*, 1918 sausio 2, nr. 1, p. 3.

66 „Socialistas socialistui ausį nukando", *Draugas*, 1917 gruodžio 4, nr. 285, p. 1.

67 „Žines vietines", *Saulė*, 1918 rugpjūčio 23, nr. 68, p. 3.

68 „Amerikos lietuvių judėjimas", *Keleivis*, 1918 birželio 19, 25, p. 3.

69 „Springfield, Ill.", *Draugas*, 1917 balandžio 9, nr. 84, p. 3.

70 „Korespondencijos", *Naujienos*, 1918 gegužės 15, nr. 115, p. 2.

71 „Isz lietuviszku kaimelu", *Saulė*, 1918 rugpjūčio 23, nr. 68, p. 4.

72 „Vietines žinios", *Lietuva*, 1917 lapkričio 16, nr. 45, p. 8.

73 „Tananevičius turi eit kalėjiman", *Keleivis*, 1918 kovo 20, nr. 12, p. 2.

Pinigai figūravo ir 1918 m. plykstelėjusiame dar viename su kunigais susijusiame skandale. Šiuo atveju dingo buvęs „Draugo“ korporacijos prezidentas, Cicero Šv. Antano parapijos kunigas A. Ežerskis. Sklido gandai, kad dėl pinigų, priimtų iš parapijiečių pasaugoti (teigta, kad kai kas buvo davęs ir po kelis tūkstančius[74]), ir dėl merginos[75]. „Drauge“ tvirtinta, kad, pasklidus gandams apie santykius su mergina, arkivyskupas George'as Mundeleinas išsikvietė kunigą ir, „patyręs visą teisybę, nubaudęs jį, prašalindamas iš parapijos ir paskirdamas jam tūlą laiką bausmės“. „Naujienose“ „Draugo“ klausta: ar teisybė, kad mergina turėjo kūdikį, kuris „paskui tapo paslėptas? Ar tiesa, kad mergina po to sunkiai sirgo ir kad kun. Ežerskis nuvežė ją automobiliu į ligonbutį“, kad už tylėjimą davė 1 000 dol., o parapijietės ją primušė, kam „landžioja į kleboniją ir veda į pagundą kunigėlį? Ar tiesa, kad mergina skundė tas moteris ir kad kun. Ežerskis jų sutaikymui išdalino po keliasdešimt dolerių?“ Dar klausta, ar tiesa, jog A. Ežerskis neatsiteisė su indėlininkais dėl to, kad daug paskolino „Draugui“.[76]

Išvados

Daugiau nei pusantrų metų užsitęsęs JAV dalyvavimas Pirmajame pasauliniame kare nelabai paveikė per dešimtmečius jau nusistovėjusią kriminogeninę situaciją JAV lietuvių bendruomenėje. Spaudoje buvo fiksuojamos žmogžudystės, kruvini kivirčai (jų priežastis neretai buvo alkoholis), vagystės, sukčiavimo atvejai. Sykiu pastebima ir vienokia ar kitokia karo įtaka nusikaltimams: pavyzdžiui, vagystės teisintos galima karo sukelta vagiamų daiktų stoka, o bandymai apeiti prohibicijos draudimus tapo ilgametės kriminalinės veikos atmainos pradžia. Taip pat reikia pažymėti, kad dėl karo išeiviai, kaip ir kiti JAV gyventojai, susidūrė su nauja teisine realybe, JAV valdžiai kovojant su sabotažu ir ypač su gyventojų pasipriešinimu JAV dalyvavimui kare. Nemažo skaičiaus lietuvių įsitraukimas į minėtą pasipriešinimą nulėmė susidūrimą su JAV teisėsauga, taip pat prisidėjo prie išeivijos kairiosios srovės ideologinio skilimo, tačiau tai gali būti kito tyrimo objektas.

Literatūra

Amerikos lietuvių istorija, red. Antanas Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971.

Eidintas, Alfonsas, *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021.

Fainhauz, David, *Lithuanians in the USA: Aspects of Ethnic Identity*. Chicago: Lithuanian Library Press, 1991.

Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961), medžiagą surinko ir spaudai paruošė Stasys Michelsonas. Boston: Keleivis, 1961.

74 „Chicago ir apylinkėje“, *Naujienos*, 1918 kovo 6, nr. 55, p. 4.

75 „Kodėl pabėgo kun. A. Ežerskis iš Cicero“, *Naujienos*, 1918 kovo 7, nr. 56, p. 4.

76 „Kun. Ežerskio istorija“, *Naujienos*, 1918 kovo 11, nr. 59, p. 2.

Milukas, Antanas, *Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje (1868–1900): iš kun. A. Miluko paskaitų*. Philadelphia: „Žvaigždės“ spauda, 1938.

Remigijus MISIŪNAS
Vilnius University, Lithuania

CRIMINOGENIC SITUATION IN THE LITHUANIAN COMMUNITY IN THE USA IN THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES

Summary. As the immigrant community in the United States began to form in the second half of the 19th century, the features of its criminogenic situation became apparent by the beginning of the 20th century. They were largely determined by lifestyle, primarily the fact that Lithuanians, like emigrants from other Eastern European nations, found themselves at the bottom of the US social pyramid and the absolute majority of emigrants were people engaged in hard physical labor. They felt like they were living on the margins and had to fend for themselves. Secondly, mass drinking among emigrants is often mentioned, which is often characteristic not only of men, but also of women. The third factor was a completely different way of life than in Lithuania, often mentioned in the context of erasing moral norms brought from the homeland. It is not surprising that Lithuanian émigré newspapers have recorded cases of murder, injuries, theft, robbery, fraud, and other crimes since the beginning of their existence. This is also true of the years of the United States' participation in World War I (1917–1918). We find mentions in the press of several murders, thefts, fraud cases, and records of victims of disasters and accidents. At the same time, the influence of war on criminal acts is also noticeable, for example, thefts may have been justified by the war-induced shortage of stolen goods; attempts to circumvent prohibition became the beginning of numerous crimes. It should also be noted that as a result of the war, expatriates, like other US residents, were faced with a new legal reality as the US government struggled with sabotage and, in particular, with the population's resistance to US participation in the war. The involvement of a significant number of Lithuanians in the aforementioned resistance led to their clashes with US law enforcement and also contributed to an ideological split in the leftist current of the diaspora, which may be the subject of another study.

Keywords: Lithuanian press in the USA, Lithuanian emigrants, crime, late 19th century – early 20th century, World War I.